

LAİKLİK NEDİR, ŞERİAT NEDİR?

Prof. Dr. NEŞET ÇAĞATAY

Ulu Önder Mareşal Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, düşmanları yurdumuzdan kovduktan sonra gerçekleştirdiği ve hepsi bir bütün olan devrimlerinin en önemlisi laikliktir.

O, sadece yurdumuzu, ulusumuzu düşman saldırısından kurtarmakla kalmadı, kurtardığı yurdun bir daha her yönden öyle kötü bir duruma düşmemesi, kişi özgürlüğüne, hak ve eşitlik ilkelerine dayanan cumhuriyet rejiminin sonsuza dek sapsağlam ayakta durabilmesi için birbirini tamamlayan bir dizi köklü devrimler yapmıştır.

Gazilik ve mareşallik gibi dinî ve askeri en yüce iki rütbeyi taşıyan ATATÜRK, askeri dehasının erişilmezliği yanında asıl bu devrimci yönüyle dünya tarihindeki şanlı, şerefli yerini almıştır.

Laiklik, cumhuriyet rejiminin ayrılmaz bir parçasıdır; çünkü cumhuriyet rejimi, toplumun, kendi seçtiği kişilerden oluşan meclislerce kendi kendini yönetmesidir. Bu yönetim, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrı ellerde olmasıyla gerçekleşir.

Yasama, yani kanun yapma işi Millet Meclisinin görevidir. Yürütme ve yargı bu yasalarla olur. Bir başka deyimle cumhuriyet rejiminde toplumla ilgili işler insanların yaptığı kanunlarla yürütülür.

* * *

Laiklik Nedir?

Genel ve klasikleşmiş tanımlaması ile din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumu din kuralları ile değil, meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti, halkın özgür vicdanına bırakmaktır.

Gerçek bu iken kimileri laikliği, işlerine öyle geldiğinden ya da bilmediklerinden, dinsizlik ya da körükörüne bir batılılaşma özentisi gibi göstermek isterler.

Öyleyse batılılaşma nedir? Batılılaşma genel anlamda yeni bir dünya görüşünü ve uygarlığı ifade eder. Uygarlık, aslında çoğ-

rafi bir bölgenin değil, bütün insanlığın ortak malı olan akılcı, özgürlükçü bir yaşam görüşünü benimsemektir. Bu akılcı ve özgürlükçü düşünce, Sümer, Mısır, Girit, Yunan, Sâsânî ve Romadan gelip, rönesans ve reformasyon yani düşün ve kültürde, dinde düzeltme ve sağduyuya geçiş gibi iki ümanist aşamadan süzülüp batı Avrupaya yerleşmişti.

Bu uygarlık, kaynağını dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda Abbâsîlerden Harunerreşid ve oğullarının bu uğurda harcadıkları çabalardan ve özellikle Endülüs Emevîleri dediğimiz İspanya'daki Müslümanların kurduğu, içinde felsefeden müsbet bilimlere dek her dersin okunduğu Üniversitelerden almıştı. Bu sırada Avrupa, bilim yönünden karanlıklar içinde iken kimi Hıristiyan papaslar İspanya'daki İslam Üniversitelerine ciddi birer öğrenci olarak devam ettiler. Ünlü Hıristiyan kelimcisi Ramon Lull (1235 - 1315) bunların başta gelenlerinden idi. Bu nedenle Avrupa uygarlığı dediğimiz uygarlıkta İslamın da büyük payı vardır. Bu niteliğinden dolayı batılılaşma, sanıldığı gibi bir yabancılaşma değil tersine kendimize geliştirdi.

Kimi kişiler de batı uygarlığını bir Hıristiyanlık yani bu dinin oluşturduğu bir uygarlık olarak gördüklerinden ona karşıydılar. Batı uygarlığının Hıristiyanlıkla yani doğrudan doğruya din ile bir ilgisi yoktur.

Eğer bu uygarlığı Hıristiyan dini yaratmış olsaydı, başka bir deyimle Avrupa, Hıristiyan dininde olduğu için uygar olmuş olsaydı yeryüzündeki bütün Hıristiyan ülkelerin, Avrupaninkine eşit bir uygarlık düzeyinde olması gerekirdi. Asyanın, Afrikanın ve Güney Amerikanın bir sürü geri kalmış Hıristiyan devletleri, işin hiç de böyle olmadığını açıkça gösteriyor.

Şimdi laikliğe dönelim: Laik düzende kimse kimsenin inancına karışamaz, kimse kimseyi herhangi bir inanç doğrultusunda zorlayamaz. Hangi din ve kökenden olurlarsa olsunlar bütün yurttaşlar dini duygu, inanç ve ibadet yönlerinden eşit hak ve özgürlüğe sahiptirler. Herkes istediği gibi inanır ve ibadet eder ama kimse kimseye benim gibi inanacaksın, benim gibi ibadet edeceksin diye zorlayamaz. Herhangi bir dinin lehinde ya da aleyhinde propaganda yapamaz.

Bu, gerçekte dine aykırılık veya dinsizlik değil tersine dine kişilik, mü'minin vicdanına özgürlük vermek onun, inandığı dini özgürce ve içtenlikle benimsemesini, ibadetini özgürce yapmasını sağlar.

Bu gerçeği daha açıklığa kavuşturmak için laikliğin karşıtı nedir onu görelim. Laikliğin karşıtı şeriat düzenidir.

Şeriat Düzeni Nedir?

Bu düzen toplumun, Peygamberin kalbine doğdurulup Kur'an'da metinleşen Tanrı buyruklarına, yasaklarına göre yönetilmesidir.

Kur'an'da, inanç ve ibadete, münakehat, muamelat ve ukûbat denen halk ilişkilerine ait hükümler öğüt ve örnek niteliğinde olan, eski peygamberlerin ve ünlü kişilerin yaptıklarını yansıtan öyküler vardır.

Âmentü'de formülleşen imanın altı temeli ile İslamın beş koşulu dışında Kur'an'da, kişi ilişkileri ve toplum yönetimi ile ilgili yasa niteliğindeki kuralların ikiyüz kadar olduğu söylenirse de doğrudan hüküm koyan âyetler elliye geçmez¹. Onlar da evlenme, boşanma, miras, tanıklık, adam öldürme, hızsızlık, içki, zina, iftira gibi genel konularla ilgilidir. Çünkü o zamanın gereksinimleri sınırlı ve dardı.

Mecelle'de de "ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz" yani (zaman değişimi ile hükümlerin de değişmesi muhakkaktır) ana ilkesi yer almış ve toplumla ilgili konuların zamanla değişeceği kabul edilmiştir. Ayrıca, İmam-ı âzam'ın öğrencisi imam Muhammed'in "örfle (gelenekle) sâbit olan şey nass (Kur'an hükmü) ile sâbit olan gibidir" sözü, meşhur olmuş bir hukuk kuralıdır².

Kur'an-ı kerim kişiyi olgun, başkalarına yardımcı, hoşgörülü, ahlaklı yapmak için gerekli ana ilkeleri bildirir. İbadetlerin asıl amacı da bu moral yöndür. Zaten Kur'an'daki kurallar yetmediği için, daha doğrusu zamanla yeni durumlar ortaya çıktığından bunlar için her biri ciltler tutan bir çok fetva mecmuaları, türlü konular

¹ Bak. Osman Keskinöğlü, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, ss. 13, Ankara, 1968.

² Bak. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, ss. 11, madde 39. A. Ü. Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü yayınlarından, Ankara 1959. Mecelle-yi hazırlama kurulu başkanı Cevdet Paşa (1822 - 1895) Mecellede işlenen konuları, İslam hukukunun dünya işleri ile ilgili yönü olarak tanımlamaktadır. O, eserin önsözünde "...Günümüzde ticarî işlemler çok genişlemiş olduğundan polîçe ve iflas gibi pek çok konular da ana kanundan ayrılmış ve bu değişik konuları içine alan ayrı bir ticaret kanunu düzenlenmiştir" diyor. Bak aynı eser ss. 1. Al - Pezdevî, Usul al-Pezdevî IV, 21, İstanbul, 1308. Devâlibî, al-Medhal ila ilm-i Usul al-Fıkıh, ss. 12-13.

için fıkıh kitapları düzülmüştür. Bunların hepsi, kişilerin düzenlediği, yazdığı şeylerdir. Kaldı ki İslam hukukunun kaynakları arasında “kıyas-ı fukahâ” yani hukukçuların örneksime ile verecekleri yargılar ve “icmâ ümmet” yani halkın bir yeni kural üzerinde birleşmesi gibi şeyler de vardır.

Hz. Peygamberin kendisi de arkadaşlarını, yeni olaylar karşısında kendi görüşleri doğrultusunda işin gereğine göre hüküm vermeye, icthad etmeye teşvik ediyordu. O, bir çok konuda çevresindekilerin görüşlerini soruyor, çoğu kez kendisi aynı düşüncede olmasa bile çoğunluğun görüşüne katılıyordu. Bazan kendi yanında bile başkalarının hüküm vermesini isteyerek Müslümanların görüşlerine ve kişiliklerine verdiği önemi, tanıdığı yetkiyi gösteriyordu. Örneğin bir kez, Amr b. Âs'a, davalı ve davacıyı göstererek, “şunların işine bir hüküm ver bakalım” demişti. O, sizin katınızda bu nasıl olur? Ben nasıl hüküm verebilirim? Diyerek çekinti gösterdi ise de Peygamber “evet hüküm vereceksin” diye dıretince Amr — Neye göre hüküm vereyim? Diye sordu. Peygamber “kendi icthadına göre, eğer doğru karar verirsen on iyilik, yanılırsan bir iyilik kazanmış olursun” demiştir³.

Zamanla hukukçuların koyduğu kurallar da yetmemiş, bunlar dışında ve daha geniş “kavânin-i örfiye” denen ve geleneğe dayanan bir hukuk sistemi daha geliştirilmiştir. Bunların kimileri İslam ilkelere bile aykırıdır.

Örneğin, Osmanlı halife - sultanları bu tür yasalara dayanarak gayri Müslim uyruklarından domuz vergisi ve şarap bacı almış, bu gelirleri askerlerine ve öteki devlet gereksinmelerine harcamışlardır. Mecellede bu tür uygulamalara cevaz veren “Zaruretler memnu olan şeyleri mubah kılar” diye bir madde vardır⁴. Bu, zorunluklar yasak olan nesnelere mubah kılar demektir.

³ Cevdet Paşa bütün İslam topluluklarında uygulanabilecek kuralların saptanmasının zorunluğunu şu sözlerle dile getiriyor: “Fıkıh konularını kavramak ve onların derinliğine varmak pek güçtür. Bir aralık Hanefî fıkhı sorunlarını kapsamak üzere zamanın hukukçuları ve erdemli kişileri bir araya getirilerek “Tâtar Hâniye” ve “Fetâvâ-yi Cihangiriye” gibi eserler basılmış ise de bütün fıkıh sorunlarının ayrıntıları ve mezhep anlaşmazlıkları bu esere sığdırılamamıştır. Bak. Mecelle, bundan önceki notta sözü edilen baskı ss. 2.

⁴ Bakınız Mecelle, adı geçen metin, madde 21.

Fâizin de haram olduğu söylenir; oysa ki haram olan faiz değil, kat kat faiz olan tefecilikdir. Fatih Sultan Mehmet, faizi ile yeniçeri ocaklarına verilen etlerin zamanla ortaya çıkacak fiyat artışını karşılamak amacı ile yirmi dört bin altın vakfetmişti. Fâtih'in bundan ayrı türlü işler için para vakıfları yaptığını, Kanûnî'nin bir fermanından anlıyoruz. Kanûnî'nin kendisi de bir çok para vakfi yapmıştır⁵.

Görülüyor ki o çağlarda şer'i kuralların çok büyük bir bölümü ile örfi (geleneksel) yasaların hepsini insanlar düzenlemişlerdir. Fetva mecmualarında aynı konular için birbirine ters düşen hükümler verilmiştir⁶.

Bu çelişkileri ve tutarsızlıkları önlemek için Türkler büyük çabalar harcadılar. Büyük Selçuklular hükümdarı Alparslan'ın oğlu Celaleddin Melikşah'ın (yaşamı: 1055 - 1092), bütün İslam ülkeleri için uygulanabilecek bir yasa hazırlatmaya başladığını ancak bunun gerçekleştirilemediğini biliyoruz⁷.

Tüm Müslümanlara Uygulanabilecek Şer'i Kurallar Olabilir mi?

Böyle bir şey pratikte imkânsızdır. Bu imkânsızlık, şeriat özlemcilerinin bilmediği bir nedenden doğar. Böyle ortak kurallar toplama istek ve ihtiyacı daha Abbasilerin ilk sıralarında doğmuş, Abbasi halifesi el-Mansur (halifeliği (754 - 775), İmam Mâlik b. Enes'e (yaşamı: 712 - 795) hukuk kurallarını toplamasını rica etmiş o da kendi görüşünü (Mâlikî fikhını) içeren "el-Muvatta" adlı eserini yazmıştır. Mansur'dan onbir yıl sonra tahta geçen Harun er-Reşid (halifeliği: 786 - 809) de İmam Mâlik'e gidip "kitabınızı

⁵ Bak. N. Çağatay, Osmanlı İmparatorluğunda riba - faiz konusu para vakıfları ve bankacılık, Vakıflar Dergisi IX, 148 ve devamı, Ankara, 1971. Ayrıca Osmanlılarda uygulanan faiz sınırları için bak. H. İnalçık, Adalet Fermanları, T. Tarih Kurumunun yayınladığı "Belgeler" dergisi, C. II, s. 3-4, sayfa: 49-145. Ankara, 1965.

⁶ Bu konuda yüzlerce örnek vermek mümkündür. "Bey'i biş - şart (şartlı satış) için bir çok İslam hukukçusunun birbirine ters düşen fetvaları için bak. Mecelle, ss. 4. yukarıda adı geçen metin.

⁷ Bak İslam Ansiklopedisi, Melikşah maddesi (VII, 673). Ayrıca, 1562 de ölen İbn-i Nüceym (Zeynelâbidin b. İbrahim) "al - Fetavî al - Zeyniya fi Fıkh al - Hanafiya" adlı eserinde hanefî fikhına göre verilmiş fetvaları toplamıştır. Ayrıca bak. Devâlibî, "al - Medhal ila İlm-i Usul al-Fıkh" sayfa 12-13, beşinci baskı, Beyrut, 1965.

Kâbeye asalım, herkes gelip okusun uygulamada birlik sağlansın” deyince imam Mâlik “hayır sakın böyle bir şey yapmayınız. Çünkü ülkenin her yerinde yetkili hukukçular vardır ve kendi buldukları yerlerin gereklerine uygun hükümler vermektedirler. Verdikleri hükümler değişik de olsa hepsi doğrudur, onları dinleyiniz” diyerek hukukun zaman ve yere göre ayrımı konularında değişiklikler göstermesinin zorunlu olduğunu söylemek istemiştir⁸.

Bugün pratikte daha çok olmakla birlikte klasik mezhep tarihlerinde yetmiş iki İslam mezhebi vardır. Bunlar, ehl-i sünnet, şia ve havaric olmak üzere üç guruba ayrılır. Bunların ehl-i sünnet dışında kalanlarından üçünün ayrı fıkhi yani hukuk sistemi vardır. Bunlar: 1 — Bugün İranda yaygın olan ve “imamiye”, “isnâ aşeriye” veya “Câferiye” denen mezhep. 2 — Yine şia kolundan ve Güney Arabistanda, Yemen bölgesinde yaygın olan “Zeydiye” mezhebi, 3 — Tanzanya (Zanzibar) halkı arasında yaygın olan ve bir hâricî mezhep sayılan “İbâziye” dirler.

Bu üçü dışındaki dört sünnî mezhebin yani, Türkiye’de, Ürdün’de, kısmen Suriye’de yaygın olan “Hanefî mezhebi”nin, Suudî Arabistan’da yaygın olan “Hanbelî mezhebi”nin (Vehhâbilik biçiminde), Mısırda yaygın olan “Şâfiî mezhebi”nin, Kuzey Afrika’da ve Sûdan’da yaygın olan “Mâlikî mezhebi”nin de ayrı fıkıhları vardır. Bu yedi hukuk sistemi (fıkıh) kurucusunun her biri, kendininkinin en doğru şeriat kuralları olduğuna, bunlara uyan toplumların da her biri kendi gittikleri yolun şeriata ve islamiyete en uygun olduğuna inanmaktadırlar. Gerçek durum böyle iken bu yedi ayrı fıkıh sisteminden hangisi, doğru şeriat kuralıdır diye alınıp bütün İslam topluluklarına uygulanacak?

Görülüyor ki bu iş sanıldığı kadar basit ve kolay değil. . . Geçen yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülkesinde bu çapraşık ve karmaşık duruma bir çare bulmak üzere çalışmalar yapıldı. Âlî Paşa, Fransız medenî kanununun Türk toplumuna adapte edilmesini, Cevdet Paşa da eski fetvaları ve içtihadları toplayarak bir yasa hazırlanmasını önerdi. Sonunda Cevdet Paşa’nın önerisi kabul edilerek kendi başkanlığında bir kurul düzüldü. Bunlar, eski ictihadları ve hükümleri

⁸ Muhammed Ebu Zehra, İslamda Fıkıh Mezhepleri, çeviren: Dr. Abdülkadir Şener, III, 75 vd. Ankara, 1968.

toplayarak “Mecelle-i ahkâm-ı adliye” adı ile, bir giriş ve onaltı kitap (bölüm) halinde 1851 maddelik bir yasa yaptılar.

Bunda amaç, fıkıh biliminin, çağın gereklerine ve ortaya çıkan günlük ihtiyaçlara cevap verebilecek hükümlerin bir araya getirilmesi idi.

Hanefî mezhebi ilkelerine göre düzenlenen bu mecellenin, gerçek anlamı ile bir yasa sayılması mümkün değildir. Ayrıca bu mecellede medenî hukukun önemli konuları olan evlenme, boşanma nafaka ve neseb gibi aile hukukuna, kişi haklarında, miras, vasiyet ve vakfa dair hükümler yer almamıştır.

Hiç kuşkusuz Mecelle de büyük bir emek ve çaba ürünü ve yasa hayatımızın önemli bir aşamasıdır ama onu uygulama çağı çoktan geçmiş bulunuyordu.

Türlü mezheplerin geliştirdiği birbirinden ayrı hukuk sistemleri, İslam topluluklarını tek bir şeriat düzeninde birleştirmekten çok, ayrılık nedeni olmuştur. Bugün ise insanlar bir çok alanda ortak davranışlara, ortak kuralları benimsemeye yöneliyor. Gümrük birliği, haberleşme birliği, ortak pazar, ortak sportif çalışmalar vb. gibi şeyler bunu gösteriyor. Bir çok devletler arasında pasaport vizesi kalkmıştır.

Bütün bunlar gösteriyor ki dâhi lider Atatürk, laiklik ilkesini uygulayarak dine en büyük saygıyı sağlamıştır. Kendisi dine karşı değil tersine, din sömürücülerine, tekkelerde çöreklenip halkın sırtından geçinen asalaklara, tarikat şeyhi taslaklarına, türbelere çaput bağlayıp ölümlerden yardım umanlara ve üfürükçülere karşı idi. O, İslamiyette tek tarikatın Peygamberin çizdiği yol olduğunu, İslamiyetin şekle değil, ruha önem verdiğini biliyordu. İslâmiyeti böyle anlayan halifelerden bir örnek vermek istiyoruz.

Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülaziz (yaşamı: 682 - 720) Mısır'daki valisinden, oradaki Hıristiyanların çoğunun Müslüman olması yüzünden haraç ve cizye gelirlerinin çok düştüğünü, bunların, vergiden kurtulmak için Müslüman olduklarını, bu nedenle kendilerinden eskisi gibi vergi almak gerektiğini bildiren bir mektup aldı. Halife ona “senin yeteneksiz olduğunu bilirdim ama hırsız olmadığın ve senden daha iyisini bulamadığım için vali yaptım. Tanrı Hz. Peygamberi vergi tahsildarı olarak yollamadı. İnsanları kötülüklerden korumak ve iyi kişiler yapmak için yolladı. Müslüman olanlardan harac, cizye alma” diye yazdı.

Yine bu halifenin Horasan valisi kendisine “bura halkı Müslüman oluyor ama sünnet olmuyor. Sünnet olmıyanlardan haraç ve cizye alalım” diye yazdı. Halife ona “Cenab-ı Hak, Hz. Muhammedi sünnetçi olarak yollamadı. Tanrının birliğine ve Peygamberine inanan herkes Müslümandır. Müslümandan da haraç ve cizye alınmaz” cevabını verdi⁹.

Emevîler ve Abbâsîler devri halifelerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Osmanlı halife - sultanları da din işleri ile uğraşmazlar onu, şeyhülislamla bırakırlardı. Ancak, şeyhülislamlardan istedikleri fetvayı alırlardı. Yani halife - padişah, fıkıhın ve fakihin değil, fıkıh ve fakih yani hukuk ve hukukçu padişahın emrinde idi. Nitekim gerektiğinde Osmanlı Padişahları hem fıkıhın hem adaletin en yüksek yetkilisi olan şeyhülislamlardan, oğullarını, kardeşlerini sıraya dizdirip öldürtmek için istedikleri gibi fetvalar alabiliyorlardı.

Kürke düşkünlüğü dolayısıyla zamanında kürk modası salgın haline geldiğinden “Samur devri” diye anılan bir çağın halifesi olan Sultan İbrahim, sakalına inci dizdiriyor, balıklara para atıyordu. Saray kadınları ile yöneticiler üzerindeki etkisi ile ün kazanan Cinci Hoca'nın oyuncağı haline gelen bu hükümdar, kendisini rahatsız eden at arabalarının İstanbul sokaklarında dolaşmasını önleyemedi diye sadrazamını bostan kuyusu ipi ile boğdurmuş, saray kadınlarından birini Şam Valiliği'ne atamıştı.

Bu tür olaylarla iş çığırından çıkınca o zamanın bilginleri ve ileri gelenleri onu tahtından indirip altı yaşındaki oğlu Dördüncü Mehmed'i halife diktiler. Deli İbrahim'i şeyhülislamdan alınan fetva ile cellat Kara Ali'ye boğdurmak için bu altı yaşındaki halifeye, anlamını kavrayamayacağı ağır ifadeli bir “hattı hümayun” imzalatılmıştı.

Yukarıda açıkladığımız köklü nedenlere ve sıraladığımız örnekler göre bütün İslam topluluklarına uygulanabilecek bir şeriat düzeni oluşturmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle yüzyıllar boyunca gelişen ihtiyaçları, büyüyen toplumun ilişkilerini, hak ve görevlerini düzenlemek yönünden yetersiz kalmış olan dünya işlerine ait Kur'an hükümlerinin bu eksikliklerini tamamlamak için, ictihad, kıyas ve örf hukuku gibi insan kafasından çıkma yeni kurallar getirilmiştir

⁹ Bak. Corci Zeydan, Medeniyet-i İslamiye Tarihi, Zeki Meğamiz çevirisi, cilt: 2, sayfa: 28 vd. İstanbul, 1329. Cilt IV, sayfa 143-145,

ve bunlar ise ayrı ayrı kişilerce yapılmıştır. Laik düzende halkın seçtiği millet meclislerinin yetkili kurullarınca yapılan yasalar hem dine ve hakka hem de toplum çıkarlarına uygundur.

Bütün bu şeriatçılık ve halifecilik sömürücülükleri, yüzyıllar boyunca İslamiyetin gerçek niteliğinin ve amacının gerektiği gibi anlatılmamış olmasından, din adına bir sürü hurafelerin öğretilmiş bulunmasından ortaya çıkmıştır. İslamiyet gerçek kimliğini cumhuriyet devrinde laikliğin kabulü ile kazanmıştır.

Memleketimizde din anlayışındaki çelişkiler, din ile dünya işlerinin birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir. Din işleri: inanç, ibadet, helal ve haramdır. Ötekiler dünya işleridir. Bunları birbirine karıştırmamak gerekir. . . . Bu anlayış dinsizlik demek değil, Tanrının, kulun ve devletin hak ve görevlerini ayırmaktır ki laiklik budur. Herşey din kavramının içine sokulursa içinden çıkılmaz sorunlar doğar. Nitekim bir zamanlar sakal bıyık kesme; pantolon, şapka veya fes giyme, kravat takma, gömlek giyme; çatal kaşık kullanma, masada ve ayrı kapta yemek yeme, doktora muayene olma, diş doldurtma, kolonya sürünme, ispirto ocağında yemek pişirme vb. şeyler söylemek suretiyle yiyip içmeye, sağlık işlerine ve giyinmeye karıştırılmıştır.

Bunlar din konusu değil, kişinin sağlığı ve rahatlığı ile ilgili şeylerdir. Bunların doğru dürüst halka anlatılması, ülkemizin güvenlik ve mutluluk havasında gelişmesi için en gerekli şey, yetenekli, hoşgörülü, hiç bir parti hizmetinde olmıyan yansız din adamları yetiştirilmesi ve onların, iyi ahlaklılıkları ile halka örnek olmalarının sağlanmasıdır.

Avrupanın üstünlüğü, birinci derecede bilime önem vermesinde, kilisenin, toplumun işlerine karışmamasında ve din adamlarının bilgili, kültürlü ve hoşgörülü olmasındadır.

